

LINO
VELJAK

IZAZOVI
NAŠEG
VRE-
MENA

Hrvatsko filozofsko društvo
Zagreb, 2020.

Knjiga
153

Izdavač:

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet
I. Lučića 3, HR-10000 Zagreb
Tel.: +385-(0)1-6111-808
Fax: +385-(0)1-6117-012
e-mail: hrfd@hrfd.hr

Izdavački savjet:

Sulejman Bosto, Marita Brčić Kuljiš, Ivo Džinić,
Igor Eterović, Michael George, Thomas Sören
Hoffmann, Orhan Jašić, Ljudevit Fran Ježić,
Hrvoje Jurić, Željko Kaluđerović, Valentina
Kaneva, Tomislav Krznar, Ana Maskalan,
Igor Mikecin, Borut Ošljaj, Iva Rinčić, Marija
Selak, Damir Smiljanić, Goran Sunajko, Marija
Todorovska

Glavni i odgovorni urednik:

Ante Čović

Za izdavača:

Bruno Čurko

Recenzenti:

Alpar Lošonc
Goran Sunajko

Redaktura i korektura:

Lidija Knorr, Toni Škeva

Administracija:

Mira Matijević

Design:

Zoran Pavlović

Naklada:

500 primjeraka

Kompjutorski slog, prijelom i tisak:

Grafomark, Zagreb

Ova je knjiga tiskana uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske.

Zagreb, prosinac 2020.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001084258.

ISBN 978-953-164-202-6

SADRŽAJ

7 Uvod

1. IZAZOVI OSLOBADANJA OD TOTALITARIZMA

- 11 1.1. Totalitarizam
- 23 1.2. Marx i totalitarnost »državnog socijalizma«
- 31 1.3. Dvije strategije historijskog revizionizma
- 43 1.4. Rehabilitacija prosvjetiteljstva kao alternativa totalitarizmu?
- 55 1.5. Instrumentalna racionalnost
  - 57 1.5.1. Instrumentalna racionalnost
  - 58 1.5.2. Kritika instrumentalne racionalnosti
  - 60 1.5.3. *Praxis* i kritika instrumentalne racionalnosti
  - 61 1.5.4. Gajo Petrović
  - 64 1.5.5. Milan Kangrga
  - 65 1.5.6. Bezumlje instrumentalne racionalnosti
- 67 1.6. Jednakost i pravednost

2. IZAZOVI OSLOBADANJA OD RELATIVIZMA I NJEGOVE LAŽNE ALTERNATIVE

- 81 2.1. Povijest u epohi postmodernizma
- 89 2.2. Između tehnicizma i tehnofobije
  - 89 2.2.1. Tehnicizam
  - 91 2.2.2. Ekologizam
  - 94 2.2.3. Što možemo zaključiti?
- 95 2.3. O takozvanom principu manjeg zla
  - 96 2.3.1. Rat kao dobro
  - 100 2.3.2. Rat kao zlo
  - 102 2.3.3. Jedno retoričko pitanje
  - 103 2.3.4. Alternativa?
- 105 2.4. Kontradikcije europskih integracija
- 117 2.5. Odakle potreba za vođom?

3. IZAZOVI OSLOBAĐANJA OD VJERSKIH FUNDAMENTALIZAMA I NJIHOVIH LAŽNIH ALTERNATIVA

- 129 3.1. Multikulturalizam nasuprot fundamentalizmu**
129 3.1.1. Ključni pojmovi
134 3.1.2. Racionalnost vjerovanja?
136 3.1.3. Korijeni fundamentalizma
139 3.1.4. Strukturni identitet
141 3.1.5. Alternativa?
145 3.2. Filozofija religije
155 3.3. Agnosticizam i vjerski indiferentizam
156 3.3.1. Definicije pojmova
160 3.3.2. Sekularizacija i rast vjerske indiferentnosti
163 3.3.3. Propast državnog ateizma i trijumf konzumerizma
166 3.3.4. Obrat?
168 3.3.5. Zašto Josip Sruc nije vjernik?
171 3.3.6. Zaključna razmatranja
175 3.4. O modernom i postmodernom pristupu religiji
185 3.5. Filozofija između diskursa religije i diskursa znanosti
185 3.5.1. Religija
187 3.5.2. Dogmatizam
188 3.5.3. Znanost
191 3.5.4. Znanost i religija
194 3.5.5. Znanstveno dokazivanje dogme
196 3.5.6. A gdje je tu filozofija?

4. IZAZOVI OSLOBAĐANJA OD NEMOĆI I PROVINCIJALNOSTI

- 201 4.1. (Ne)moć morala?**
211 4.2. Prema nadmašivanju nemoćnog moralizma
219 4.3. Još jedan prilog nadmašivanju nemoći
227 4.4. Kako izaći iz provincijalnosti:
Ortega y Gasset i Unamuno
228 4.4.1. Duh u Španjolskoj
230 4.4.2. Unamuno
234 4.4.3. Ortega y Gasset
236 4.4.4. Što možemo naučiti?
239 Zaključno: još jednom o istini
253 Umjesto pogovora
261 Bilješka o tekstovima
265 Zusammenfassung
267 Kazalo imena

Svako vrijeme ima svoje izazove! I dobro da je tako, vrijeme bez izazova bilo bi vrijeme stagnacije, mrtvila ili čak i vrijeme smrti. Naše vrijeme suočava se s brojnim izazovima, mnogima se čini da su ti izazovi ozbiljniji i tegobniji od onih s kojima su se sučeljavala sva ranija vremena. A o tomu jesu li oni u pravu ili ne možda bi metodski odgovor mogao dati Pavao Orozije (Orosius), jedan gotovo posve zaboravljeni učenik Aurelija Augustina, prvi (bar meni poznati) mislilac koji je sustavno formulirao zahtjev da se minula zbivanja smiju uspoređivati sa sadašnjima samo ako se uzme u obzir sklonost preuveličavanju tegoba s kojima se danas suočavamo.¹

Ako bismo pokušali izazove svojstvene našoj epohi svesti na zajednički nazivnik, onda bi se svi ti izazovi mogli označiti kao izazovi nadmašivanja lažnih alternativa koje dominantno obilježavaju naše vrijeme. A to je vrijeme konca drugog i početka trećeg milenija, 20. stoljeće i ovo naše 21. stoljeće u koje smo već duboko zakoračili. Doista, svaki od izazova u sebi nosi zahtjev za nadmašivanje neke lažne alternative. Tako je u izazovu nadmašivanja iskušenja totalitarizma, koji je obilježio značajan dio 20. stoljeća, a koji je tendencijski danas sve živahniji, sadržan ne tek zahtjev za uvidom u lažnost alternative između različitih oblika totalitarizma («Tko nije sa Staljinom, taj je s Hitlerom») nego i lažnost izjednačavanja različitih oblika totalitarizma i njihova relativiziranja, kao i lažnost proglašavanja totalitarnim svega što nam se ne sviđa (to se primjerice očituje u uvriježenoj navici da se svaka nepravda proglasi oblikom fašizma, čime dolazi do očigledne pojmov-

¹ Usp. Casimiro Torres Rodríguez, *Paulo Orosio: su vida y sus obras*, Fundación Pedro Barrié de la Maza Conde de Fenosa, La Coruña 1985., str. 65.

ne inflacije, jednako kao i u običaju američkih desničara da proglašavaju komunistima sve koji odstupaju od njihovih rigidnih pozicija). O lažnoj alternativni relativizma i apsolutizma (dogmatizma, fundamentalizma), lažnim alternativama između apologije nasilja i apstraktnog pacifizma, između uma izjednačenoga s instrumentalnim razumom i odbacivanja uma zbog zala koje on proizvodi, između vjere u iskupiteljsku moć znanstveno-tehničkog napretka i odbacivanja znanosti i tehnike u ime nekakve autentičnosti, između vjerskih fundamentalizama i fundamentalizma tržišta, između cinizma i nemoćnog i neplodnog moralizma – bit će govora na stranicama koje slijede. Izazov o kojemu – osim implicitno – neće biti riječi možda je ipak najtegniji: to je izazov stavljanja središta globalne svjetske moći pod ljudsku kontrolu, prije nego što znanstveno-tehnički napredak, posebice onaj u biotehnologiji te interdisciplinarnim istraživanjima i njihovoj primjeni u informacijskim i psihologijskim znanostima, ne rezultira konačnim učvršćenjem vladavine otuđenih i dehumaniziranih ljudskih moći nad posthumanim čovječanstvom. No, sva ova razmatranja smjeraju upravo uspostavljanju pretpostavki primjerenog pristupa tom najtegnijem izazovu našeg vremena.